

Kvaliteta dječijeg razvoja u kontekstu bioetike

Nada Mladina

Medicinski fakultet, Univerzitet u Tuzli

Sažetak

Pojedinac je jedinstvena bio-psiho-socijalna struktura čiji razvoj ovisi o nizu subjektivnih i objektivnih faktora. Osvješčivanje njihove važnosti, kao i njihova kauzaliteta i s aspekta bioetike u ranoj životnoj dobi, kada je djetetov razvoj najintenzivniji i kada se oblikuju djetetova osobnost, navike, stavovi i ponašanje, daje im poseban značaj. Sagledanjem, bioetičkim promišljanjem i direktnim djelovanjem na objektivne faktore utjecaja na dječiji razvoj moguće je posredno djelovati na kvalitetu dječijeg razvoja.

Roditeljstvo kao i uloga porodice veoma su bitni za razvoj svakog djeteta. Porodica je stoga klijent u oblasti zdravstvene njege i zaštite. Zdravlje i bolest, kao i razvoj djeteta, usko su povezani s kulturnom, etničkom, religijskom pripadnošću porodice. Imamo različite tipove porodice: nuklearnu, porodicu jednog roditelja, zatvorenu porodicu i druge grupe porodica. Svaki tip porodice ima utjecaja na razvoj djeteta. U ovom radu opisali smo razvojne zadaće kao i ciljeve roditelja i porodice, kao i našu odgovornost za podršku jačanja samopouzdanja roditelja.

Ključne riječi: bioetika, kvaliteta dječijeg razvoja / dječiji razvoj

Uvod

Društveni razvoj u svijetu imao je za posljedicu i utjecaj na interes za razvoj i ulogu porodice u kontekstu zaštite djeteta i njegova psihosomatskog razvoja. U XIX st. djeca su bila prateća briga majkama koje su obrađivale polja tako da je oko 20% djece umiralo prije drugog rođendana, a oko 50% nije moglo očekivati da će doživjeti dvadesete godine. Porodice su bile mnogočlane, čime su se nastojali kompenzirati gubici. Nažalost, danas u XXI st. u mnogim zemljama trećeg svijeta ovaj podatak i dalje je realnost, što jasno govori u prilog činjenici da mnoga djeca danas u svijetu nemaju osnovne uvjete za rast i razvoj. Socijalno raslojavanje i problemi socijalne pozicije porodice i roditelja determiniraju spremnost za odgovorno roditeljstvo i ostvarivanje prave uloge u vezi s rastom i razvojem djeteta.

Bioetika je u prvoj razvojnoj fazi predmetno bila usmjerena na zdravstvenu njegu i biomedicinske znanosti, dok ju je u metodološkom pogledu obilježavao principalizam – neposredna moralna refleksija. U drugoj fazi predmetno područje bioetike proširuje se na društveni i politički kontekst zdravstva i biomedicinskih znanosti.

Na metodološkom planu razvija se koncept pluriperspektivizma kao integrativni pristup koji povezuje perspektive egzaktnih i normativnih znanosti s kulturnim perspektivama.

Integrativna bioetika stručnjaku u medicini ukazuje na potrebu objedinjenja nalaza i mišljenja različitih specijalnosti.

Pacijenta treba sagledati u cijelosti (s duhovnog, kulturološkog i religijskog stanovišta) tako da uvijek bude u centru pažnje medicinske njege. Međutim, praksa pokazuje da se sve rjeđe pacijent gleda u cijelosti, nema se vremena pažljivo saslušati, šalje se od specijalista do specijalista, traže se brojne pretrage, a dio koji se odnosi na ambijent u kojem dijete raste i situacija njegova socijalnog okruženja nepoznanica su i ne samo za medicinare. Moralne odgovornosti i problemi ne mogu se stavljati samo uz bolesnički krevet. Oni zadiru u širu društvenu zajednicu, osobito u službe koje podupiru zdravstvenu njegu.

Motivacija za roditeljstvo

Dominantna karakteristika u svakom društvu i zajednici jeste da odrasle osobe očekuju da postanu roditelji i budu nagrađeni tim divnim iskustvom. Pored znakova fertiliteta, tradicija, sentiment u

vezi s osjećajem materinstva, kao i religijska shvaćanja i opredjeljenja, imaju dodatni utjecaj od dubljeg značaja pri donošenju odluke nego konformističko očekivanje u vezi sa socijalnom komponentom vezanom za planiranje porodice.

Mada su mnoge trudnoće neplanirane, postoje brojni razlozi zašto se parovi odluče na trudnoću. Mnoga djeca shvaćena su kao sastavni dio bračne zajednice, neka kao obećanje nastavka imena porodice i njene sreće, a druga kao ispunjenje želje roditeljima mladih da im daruju unučad. U svakom slučaju, najveći broj parova iskreno želi postati roditeljem. Svakako, koliko parovi odgovorno upotrebljavaju sredstva za kontracepciju utječe značajno na planiranje broja članova porodice. Činjenica da i u slučaju razvoda i ponovne bračne veze mogu odlučiti imati više djece s novim bračnim partnerom čini situaciju, vezano za odgovorno roditeljstvo i odnose prema djeci i njihovu razvoju, još raznolikijom i počesto složenijom.

Savremena porodica danas u Bosni i Hercegovini izložena je velikim promjenama. Emira Svraka u svojoj knjizi *Druga strana života* navodi da porodica postaje sve manja i da je u opadanju broj djece. Bračni parovi ne samo da imaju manje djece, nego nakon stupanja u brak sve više odlažu njihovo rađanje. Roditelji završavaju svoju reproduktivnu ulogu na mlađem uzrastu nego ranije, mada kasnije stupaju u brak. Sve je veći broj porodica u kojima oba roditelja rade i sve više djece odrasta u porodicama dvojne karijere. Odrasli i djeca provode sve manje vremena zajedno. U porastu je broj jednoroditeljskih porodica, a povećava se stopa razvoda. Ovaj trend nakon rata porastao je za preko 2,5 puta. Povećava se broj djece koja rastu u siromaštvu, broj samaca, neudatih i neoženjenih. U Bosni i Hercegovini prije 40 godina svako trinaesto domaćinstvo bilo je samačko, a danas je to svako sedmo.

Raste postotak ponovnih ženidbi i udaja. Nastaju novi tipovi porodica – rekonstruirana porodica, koja podrazumijeva najmanje jedno dijete, jednog biološkog roditelja i jednog adoptivnog roditelja. Raste utjecaj medija i kompjutera na porodični život. Konflikte u porodici sve više moraju rješavati socijalne ustanove.

Priprema za roditeljstvo i planiranje porodice

Dijete, u cilju potpunog i skladnog razvoja ličnosti treba rasti u porodičnoj sredini, u atmosferi sreće, ljubavi i razumijevanja.

Odgovorno roditeljstvo podrazumjeva izgrađenu svijest o ulozi roditelja, o djetetu kao posebnoj ličnosti sa svim specifičnostima uloge odraslih u doprinosu njegovu nesmetanom rastu i razvoju. Zdravlje oboje, majke i djeteta, može se značajno unaprijediti izbjegavanjem trudnoće prije 18. godine, razmakom između poroda od minimalno dvije godine i ograničenjem ukupnog broja trudnoća na četiri. Trudnoća prije 18. godine ili nakon 35. godine povećava zdravstveni rizik i za majku i za bebu. Bebe rođene od majki mlađih od 18 godina češće se rađaju prije vremena, s malom porođajnom težinom i češće umiru u prvoj godini života. Planiranje porodice daje parovima mogućnost izbora kada će imati dijete, koliko će ih imati, u kojem periodu i kada će zaključiti da je dosta djece. Odgovorno roditeljstvo vodi računa o svim ovim faktorima. Koliko se vodi računa o svim faktorima koji su sastavni dio odgovornog roditeljstva ?

Da li poštovanje kulturnog integriteta neke sredine dozvoljava postojanje pluralističke genetske etike? Koliko pluralizam okruženja utječe na odgovor na pitanje ili tvrdnju: Čovjek se rađa prerano? Liječnici sve više razmišljaju da je sam porod bolno iskustvo i za majku i za plod. Tokom poroda, tog napornog događaja, plod napušta harmoničnu sredinu koja mu je pružala sigurnost i zaštitu.

U prvim danima života čovjek je u puno nepovoljnijem položaju od brojnih vrsta. Njegovo tijelo ne nudi mu mogućnost kretanja koje bi ga dovelo do izvora hrane, a njegov duh nesposoban je da izrazi potrebe za koje i ne znamo u kojoj ih mjeri može osjećati.

Iskustvo doživljaja pri prolazu kroz porođajni kanal i prijelaz iz intrauterine u ekstrauterinu sredinu najznačajnija je promjena kroz koju će ikada morati proći.

Ovo stanje nikad niko nije u stanju opisati niti ima sjećanja za koje je siguran da se odnosi na taj period.

Jedino bi još smrt mogla da se smatra tako radikalnom promjenom stanja, ali i to iskustvo ostaje nepoznato.

Embriologija ponašanja sastoji se u tome da utvrdimo kako će se razviti ljudska jedinka do osobnosti i mogućnosti stvaranja ljudskog odnosa.

Ne radi se o tome da ustanovljavamo hronološki red razvoja nego u tome da razmotrimo kako će novorođenče, s neke još nedovoljne polazne tačke dospjeti do uspostavljanja odnosa u smislu "pravovaljanog sagovornika".

Da li to znači da intrauterini život čovjeka nije dovoljan da pripremi ljudsko biće za život i da se čovjek mora roditi prerano kako bi mu ekstrauterina sredina pružila neophodno dodatne mogućnosti razvoja?

Tek u tom spoljašnjem doprinosu koji nikako ne isključuje majku, jer će ona u toku tog dijela života imati možda značajniju ulogu od one za vrijeme trudnoće, kada je njeno učešće samo vegetativno, moći će se razlikovati faktori koji pospješuju ili usporavaju razvoj.

Tvrđnji da se dijete rađa prerano mogle bi se usprotiviti majke-trudnice jer većina smatra da je devet mjeseci trudnoće i više nego dovoljno i da im je zapravo taj period kraja trudnoće najteži za podnošenje.

Brojne su tvrdnje majki u smislu: "Nikad nisam bila sretnija kao za vrijeme trudnoće." Međutim, majčina uloga postaje složenija u periodu nakon poroda kada uz neophodne spoljne faktore ekstrauterine sredine treba pružiti svom djetetu zajedno s okolinom sve neophodne poticaje za rast i razvoj.

Medicina se ne zadržava toliko na proučavanju prvih znakova ličnosti, nego se zadovoljava veoma važnim, ali nedovoljnim ispitivanjem reakcija i refleksa koji daju osnovu za procjenu normalnog nivoa razvoja za dob.

Međutim, ti postupci i reakcije čine osnovu onog što će se kasnije razviti u obliku ljudskog odnosa ili intersubjektivne veze. Čak i u primitivnim urođenim refleksima nešto je namijenjeno drugom, nešto je određeno od strane drugog!

Bioetika je otvoreno područje susreta i dijaloga različitih znanosti i djelatnosti, te različitih pristupa i pogleda na svijet koji artikuliraju, diskutiraju i rješavaju etička pitanja vezana za život, za život u cjelini i u svakom od dijelova te cjeline, za život u svim njegovim oblicima, stepenovima, fazama i pojavnostima.

Počinje li ljudski život u trenutku rođenja ili u nekom stadiju embriogeneze? Proučavanje djeteta obično počinje kada je ono tu, rođeno, prisutno.

Reakcije i refleksi koji se uzimaju za procjenu stanja novorođenčeta, tzv. primitivni, arhaični refleksi, manifestacija su neophodne sposobnosti prilagođavanja.

Ti postupci već čine osnovu onog što će se kasnije razviti u obliku ljudskog odnosa ili intersubjektivne veze.

Intrauterinu pripremu novorođenčeta za tu intersubjektivnu vezu i odnos prema okolini treba pratiti i paralelno razvijati i sredina u koju

novorođenče dospijeva.

Sredina u kojoj će se novorođenče pojaviti nije i ne može biti tom pojavom iznenađena, jer je, naprotiv, novorođenče već postojalo u mislima, nadama, razgovorima svoje buduće sredine.

Pravo postnatalno sazrijevanje od novorođenčeta do stanja čovjeka, promatrano sa stanovišta bioetike, a ne samo medicine, daleko više daje uvid u isprepletenost odnosa unutar svijeta živoga, a onda i isprepletenost problema s kojim se suočava čovjek, te onih problema koji se tiču i drugih živih bića te prirode u cjelini.

Socijalna stimulacija i utjecaj na rast i razvoj djeteta

Uz potrebe za tjelesni rast dijete ima i druge potrebe za njegov mentalni i emocionalni razvoj. Pričanje, igranje, izražavanje ljubavi esencijalni su za dječiji tjelesni, mentalni i emocionalni razvoj.

Sva djeca imaju potrebu za bliskom, osjećajnom i ljubavlju ispunjenom vezom s odraslom osobom ili odraslima koji ga njeguju. Od prvog dana života beba je u stanju primati i odavati afektivne reakcije i tako graditi vezu. Ova veza, osjećaj da je voljena i željena, vitalna je za unutarnji razvoj bebe. To je osnova za razvoj djetetova osjećaja sigurnosti, samopouzdanja i sposobnosti da izgrađuje odnose s drugim ljudima i svijetom uopće. Riječi i postupci roditelja razvit će djetetov osjećaj sigurnosti, naučit će ga šta da očekuje u vezi s ljudima i razvit će mu jasan osjećaj za pravo i krivo.

Ljutnja i nasilje u djetetovoj porodici oštetit će unutarnji razvoj djeteta.

Svi ovi odnosi, uspostavljeni vrlo rano u životu, pomažu osposobljavanju za uspostavljanje odnosa u zreloj životnoj dobi.

Kako pomoći djetetovu rastu i razvoju?

Djetetovu umu, kao i njegovu tijelu, treba pomoći da raste. Tri najvažnije "hranjive tvari za rast uma jesu: govor, igra i ljubav". Od najranije dobi, od prvih dana, dijete treba da se "kupa" riječima da tepa, smije se, osluškuje i ohrabruje, da reagira na zvukove i kretanja. Sva djeca trebaju intereakciju s drugim ljudima. Oni imaju potrebu da taknu druge, da im se govori, osmjehuje i reagira na njihovu reakciju.

Nedostatak pažnje učinit će dijete nesretnim. Zanemareno dijete gubi interes za život, gubi apetit i zaostaje u razvoju, i tjelesno i mentalno.

Djeca uče tako što su aktivna u igrama. Kako dijete raste, tako raste i potreba za slobodom izražavanja. Igra je veoma značajan segment stimulacije razvoja. Ona je jedan od najosnovnijih dijelova odrastanja. Pomaže mentalnom razvoju, razvoju socijalnih i tjelesnih vještina, uključujući i govor i hodanje. Igra razvija djetetovu radoznalost, sposobnost, samopouzdanje.

Djeci treba pomoći da razviju svoju kreativnost. Pjevanje pjesmica, recitiranje, crtanje, čitanje priča potiču djetetov mentalni rast i razvoj te utiru put za kasnije savladavanje čitanja i pisanja.

Svakoj bebi potrebna je fizička igra za razvijanje manipulativnih i motoričkih vještina. Kako je igra proces koji nikad nije završen, odrasli su ti koji moraju na početku razvoja djeteta kreirati uvjete za to, omogućavajući im što više stimulacije, ali s određenim ciljem.

Različite igre pojačavaju i omogućavaju razvoj finih mišića i mišićnih pokreta koji su neophodni za razvoj složenijih pokreta. S bebom je neophodno svakodnevno uspostavljati i emotivne kontakte prilikom njege i hranjenja, jer to omogućava nastavak čovjekove bazične odgovornosti da daje i stvara, pomaže i prima pomoć.

Igra služi za emocionalno rasterećenje i ima ključnu ulogu u sprečavanju različitih vrsta poremećaja i problema u kasnijim razvojnim periodima.

Znamo da su ljudi izrazito socijalna bića. Veza djeteta s osobama koje ga okružuju i brinu o njemu od rođenja značajno utječe na kasniji razvoj djeteta i njegove ličnosti.

Za pravilan odnos odraslih prema djetetu važno je da odnos odraslih, i kada su odvojeni, bude topao i brižan i da reagiraju na signale djeteta, čime pozitivno utječu na djetetov način doživljaja okoline.

Cilj saradnje roditelja i stručnjaka jeste dobrobit djeteta. Taj cilj najlakše je postići ako pomoć i podrška obuhvati cijelu porodicu i to preko roditelja. Uloga roditelja često se zanemaruje, a upravo roditelji preuzimaju odgovornost i u slučaju potrebe liječenje djeteta i najvećim dijelom ga provode, kako u fizičkom, tako i psihološkom smislu. Proces saradnje stručnjaka i roditelja odvija se po modelu partnerstva, a podrazumijeva edukativni rad, poželjno ponašanje (motivaciju) znanje, vještine, zdravstvena vjerovanja i socijalnu podršku institucija.

Ciljevi pomoći usmjereni su na adekvatnu adaptaciju roditelja i članova porodice na dijete i na bolest ili poremećaj u razvoju djeteta u psihološkom, socijalnom i fizičkom smislu. Na taj način u njihovu

svakodnevnom životu reducira se ili sprečava u najvećoj mjeri pojava poremećaja u razvoju djeteta, a odgovorno roditeljstvo razvija na najbolji mogući način.

Refleksije bioetike u praksi

Bioetika se pojavljuje kao specifični oblik moralne refleksije kojom se potenciraju moralne dileme u novoj medicinskoj praksi. Čovjekova moć nad prirodom i nad samim sobom narasta do granice na kojoj se otkriva da nauka ne sadrži dovoljno mjerila svoje upotrebe, te samim tim ne može zadavati ciljeve egzistencije niti postavljati civilizacijske okvire. Danas je vjera u znanost značajno poljuljana u odnosu na prošlovjekovno bezgranično pouzdanje u njenu voditeljsku moć. Početno razdoblje bioetičkog razvoja obilježeno je tzv. principalizmom, koji možemo definirati kao intersubjektivnu moralnu refleksiju u bio medicinskom području. Ono podrazumijeva intersubjektivnu moralnu komunikaciju, moralno argumentiranje i mogućnost intersubjektivnog donošenja moralnih odluka. Skup od četiriju načela (poštivanja autonomnosti, načelo neškodljivosti, načelo dobročinstva i načelo pravednosti) nastoji se u svakodnevnoj kliničkoj praksi zadržati kao okvir pretpostavki kroz koje se destilira moralnost. Na taj način ljudima različita porijekla daju se zajednički upotrebljivi standardi za razmišljanje o moralnim problemima u bio medicinskoj znanosti. U svakodnevnoj kliničkoj praksi prisutne su kako etičke tako i zakonske dimenzije svakog postupka. Klinička praksa ispunjena je brojnim etičkim dilemama. Ljekar ili zdravstveni radnik stavljen je nerijetko u poziciju da donosi odluke ili da utječe sugestivno na donošenje odluka. U ovom području nalazi se daleko više legitimnih pitanja bez zadovoljavajućih odgovora. Profesija donosi vodilje i standarde za postupanje u različitim kliničkim stanjima pacijenata. Ponašanje je u tom smislu definirano visokim nivoom općeg i sistematičnog znanja, prioritetnom orijentacijom na kolektivni interes u odnosu na lični interes, te visok nivo samokontrole ili autonomije. Bioetika bi morala naći načina da smjelije zakorači ne samo u medicinu, sestrinstvo i biomedicinske znanosti, nego i u pravo, ekonomiju i javnu politiku, jer su to sve područja koja utječu na odnose u kliničkoj, ali i svakodnevnoj praksi.

Literatura:

- Čović, A., *Etika i bioetika. Razmišljanja na pragu bioetičke epohe*, Pergamena, Zagreb, 2004.
- Mladina, N., *Vaše dijete u prvoj godini života*, HUG Zemlja djece, Tuzla, 2003.
- Mladina, N. i dr., *Zaštita razvojnog doba*, Bosanska riječ, Tuzla, 2004.
- Grupa autora: *Bolnica prijatelj djeteta u Bosni i Hercegovini*, Health Net Int. i UNICEF, Grafo Art, Sarajevo, 2004.
- Frković, A., *Bioetika u kliničkoj praksi*, Pergamena, Zagreb, 2006.
- Gosić, N., *Bioetičke perspektive*, Pergamena, Zagreb, 2011.
- Švraka, E., *Dvije strane sreće*, Bosanska riječ, Tuzla, 2010.

Quality of children's development in bioethical context

Summary

Any individual is the unique bio-psycho-social structure whose development depends of so much various subjective and objective factors.

The process of comprehension about their importance as well as their causality in early age, when child's growth and development is the most intensive and when child's personality, habits, attitudes and behaviour and manners are formed, gives them a special significance from bioethical aspect also. It is possible to influence to the quality of child's development with comprehending and understanding, bioethical considerations and direct acting to objective factors influencing on child's development. Parenting and functions of the family are very important for development any child. The family is also the client in the field of health care. Health and illness but also and child's development, are in the connection with the culture, ethnicity, religion. We have different types of families like nuclear family, one-parent family, extended family, and also our responsibilities for supporting parent's self-esteem blended family and other groups of families. Each type of families has an influence to the development of child. In this paper we describe a developmental tasks and goals of parents and families.

Key words: bioethic, quality of child's development